

J. Ørstrøm Møller

Det økonomiske konkurrenceforhold mellem USA og Vesteuropa

I artiklen redegøres for de vigtigste økonomiske, industrielle og teknologiske faktorer, der påvirker forholdet mellem USA og Vesteuropa. Det påpeges, at den amerikanske økonomi i de seneste år har været inde i en betydelig udvikling, som navnlig gør sig gældende for teknologisk avancerede sektorer. Artiklen understreger, at USA i en lang periode har været og fortsat kan forventes at være det land, der er førende forskningsmæssigt og teknologisk set. Dette forhold vil være afgørende for den økonomiske tyngde og dermed også påvirke den politiske balance mellem stormagterne i de kommende årtier. Det er derfor et godt gæt fortsat at forvente USA som verdens førende økonomiske, industrielle og dermed også politiske og militære magt.

USA er verdens stærkeste økonomiske magt. Det afspejles i det amerikanske bruttonationalprodukts størrelse. Det kommer til udtryk i rækken af teknologiske gennembrud og teknologisk avancerede produkter. Den økonomiske udvikling i Vesteuropa og Japan er afhængig af forholdene i USA. Direkte fordi den amerikanske økonomi afgør, om verdensøkonomien har højkonjunktur eller lavkonjunktur, og dermed fastlægger de vilkår, som europæisk industri skal arbejde under. Indirekte fordi det økonomiske samarbejde mellem USA og Vesteuropa er meget højt udviklet og spænder over en hel række sektorer.

Det er interessant, at efterkrigstiden har bragt en meget høj grad af institutionalisering og organisering med sig inden for det internationale økonomiske samarbejde mellem industrilandene. Det gælder økonomisk politik, valutapolitik og handelspolitik. Det samme er tilfældet i forholdet til udviklingslandene. Årsagen hertil er den stigende internationale arbejdsdeling og gensidige afhængighed, som indebærer, at selv store stater ikke kan løse problemerne alene. Det internationale samarbejde er derved blevet det forum, hvor den gensidige afhængighed kommer til udtryk, og hvor staterne gensidigt søger at påvirke hinanden i retning af en fælles acceptabel udvikling. I de tilfælde, hvor dette kun lykkes delvis eller endog dårligt, kommer modsætningsforholdene til udtryk gennem konfrontationer i de internationale samarbejdsorganisationer. Konsekvensen heraf er, at såvel samarbejdet som modsætningsforhold i betydelig udstrækning er løftet ud af det bilaterale plan og i stedet udspiller sig på multinationalt plan.

For Vesteuropas vedkommende kanaliseres en del af forhandlingerne med USA gennem EF. Baggrunden herfor er ikke alene den formelle, at EF i visse tilfælde har overtaget kompetencen fra medlemslandene, men snarere den reelle, at EF-landene gennem en fælles optræden har større muligheder for at påvirke USA. Dette er senest kommet til udtryk under forhandlinger om ophævelse af de amerikanske restriktioner for leverancer af udstyr til gasledninger fra Sibirien. Tilsvarende eksempler er forhandlingerne om europæisk ståleksport til USA og problemerne vedrørende vilkårene for den internationale handel på landbrugsområdet.

Den amerikanske økonomi har i de sidste tyve år konstant tegnet sig for ca. en tredjedel af den samlede produktion i verden. I henhold til de seneste opgørelser (1980) udgør den amerikanske andel 30,2 pct. Heroverfor står EF-landene med 24,5 pct. og Japan med 9,6 pct.¹ EF-landenes andel har været faldende, medens Japan til gengæld har forøget sin andel. Det er klart, at en økonomi, der tegner sig for ca. en tredjedel af den samlede økonomiske aktivitet i verden uundgåeligt bestemmer retning og hastighed for verdensøkonomiens udvikling.

Under højkonjunkturen i 1950'erne, 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne var det nogle af de europæiske lande samt Japan, der oplevede den stærkeste ekspansion. Den amerikanske økonomi ekspanderede betydeligt, især i den sidste del af perioden, medens der nok kan siges at have været en udbredt tendens til stagnation i 1950'erne, som bragte visse svaghedstejn for dagen.

Under det økonomiske tilbageslag i de sidste ti år har den amerikanske økonomi ikke formået at arbejde sig op af bølgedalen og gennemføre et økonomisk opsving. De spæde tilløb, andre lande har gjort, er løbet ud i sandet som følge af trægheden i den amerikanske økonomi. Senest er dette kommet til udtryk i 1981 og 1982, hvor økonomerne til stadighed har ventet og håbet på et internationalt opsving, men hvor det negative økonomiske forløb i USA har gjort forhåbningerne til skamme. Navnlig i 1982 har den amerikanske økonomi gennemløbet en meget vanskelig fase, som næsten kan sammenlignes med en økonomisk depression. Konsekvenserne heraf har været en økonomisk stagnation i de øvrige industrilande og vækstrater mellem nul og 1 pct. i modsætning til det forventede forløb, hvor de fleste økonomer regnede med en vækst af størrelsesordenen et par procent.

Strukturen af den amerikanske økonomi er stærkt præget af et industrisamfund, der har gennemløbet udviklingen fra landbrugsland til industriland og nu er ved at tilpasse sig den fremtidige udvikling gennem opbygning af servicesektoren. Det amerikanske landbrug, som i meget vidt omfang tjener som brødkurv for verden, beslaglægger kun 2,8 pct. af det samlede amerikanske nationalprodukt, og andelen er endda faldet fra 4 pct. i 1960. Industrien har ligeledes kunnet konstatere en faldende andel og beslaglægger nu ca. en tredjedel mod ca. 40 pct. for tyve år siden. Derimod tegner servicesektoren sig for næsten to tredjedele af den samlede produktion og er gået kraftigt frem i de sidste tyve år.² Denne tendens er nok i overensstemmelse med det billede, der tegner sig for størsteparten af industrilandene, men intetsteds er den så markant som i USA. Bortset fra Storbritannien er USA det industriland, som har den mindste andel af sit nationalprodukt fra landbruget, og den britiske lave andel er historisk betinget. USA ligger i bunden med hensyn til industriandel. USA er det industriland, som har den største andel af sin produktion bundet i serviceerhvervene.

Den amerikanske økonomi er i mindre grad end de øvrige industrilandes økonomier afhængig af den internationale handel, selv om USA i kraft af sin økonomis tyngde er en af verdens største handelspartnere (EF er den største). Den amerikanske økonomi er derfor i mindre grad følsom over for den økonomiske udvikling i andre lande og de internationale handelsforhold, medens den selv påvirker disse i meget betydelig grad.

For tyve år siden gik kun 4 pct. af den samlede amerikanske produktion ud i

den internationale omsætning mod 12 pct. for EF og 5 pct. for Japan. Siden har der været en stigende tendens for alle tre grupper, hvilket har ført til, at de tilsvarende tal for 1980 er 6,7 pct., 22,6 pct. og 12,8 pct. Det er klart, at for EF med næsten en fjerdedel af sin produktion bundet til den internationale omsætning er denne af vital betydning. Det er lige så klart, at for USA med kun 6,7 pct. er dette hensyn af langt mindre omfang.³ Selv om der på ingen måde er tale om, at USA hverken kan eller ønsker at lukke sig ude fra den internationale omsætning, er der ikke tvivl om, at USA i højere grad end de øvrige industrilande er afhængig af eget hjemmemarked i økonomisk henseende og egne råstofforekomster i forsyningsmæssig henseende.

Det er i den forbindelse interessant at notere, at den amerikanske holdning til de internationale handelsforhandlinger afspejler strukturen i den amerikanske økonomi. USA går ind for frihandel med industrivarer og medvirker aktivt hertil, men samtidig har skiftende amerikanske administrationer ikke været blinde for muligheden af at beskytte følsomme sektorer i den amerikanske økonomi gennem forskellige kunstgreb. Den stærkeste amerikanske indsats forekommer derimod på landbrugsområdet, hvor USA længe har været utilfreds med EF's fælles landbrugspolitik og gennem en til tider offensiv eksportpolitik søgt at skaffe markeder for sine overskudsprodukter. Inden for de sidste år har den amerikanske administration fremlagt initiativer til en liberalisering af den internationale handel med serviceydelser og varer med højt teknologisk indhold. Dette er netop de sektorer, hvor USA i forhold til andre industrilande har et stort og effektivt potentiel.

På det internationale valutaområde spiller USA ubetinget første violin. Det skyldes blandt andet, at det internationale samarbejde om valutaforhold, som det kommer til udtryk i Den Internationale Valutafond, blev bygget op omkring dollaren som det bærende element. Det skete i den umiddelbare efterkrigsperiode, hvor USA i alle henseender var toneangivende. Konsekvensen heraf har været, at den amerikanske dollar er blevet det vigtigste internationale betalingsmiddel. Den største del af verdenshandelen faktureres i dollars. Den overvejende del af internationale priser, herunder på råvare- og landbrugsområdet, fastlægges i dollars. Det bedst kendte eksempel er olieprisen. Det betyder, at udsving i dollarens kursværdi på valutamarkederne får betydning for prisforhold for den internationale råvarehandel. Stiger dollaren, bliver råvarerne dyrere til ulempe for industrilandene og til fordel for udviklingslandene og vice versa. Den store dollarstigning i perioden 1980-1982 førte således til en næsten 50 pct. forøgelse af importudgiften til olie i Vesteuropa, uanset at den officielle oliepris benævnt i dollars ikke blev ændret. Det er ofte påpeget som grotesk, at den amerikanske kursværdi på denne måde får en urimelig indflydelse på den internationale indkomstfordeling.

Det burde blandt andet tilsige, at den amerikanske regering var indstillet på at medvirke til en form for kurspleje for dollaren, således at denne ikke blev underkastet store og voldsomme udsving på de internationale valutamarkeder. Skiftende amerikanske administrationer har forholdt sig tøvende eller direkte afvisende over for at påtage sig et sådant engagement. Det er af mange, herunder af europæerne, blevet følt direkte utilfredsstillende, at USA ikke er indstillet på at lade sådanne hensyn indgå i fastlæggelsen af den amerikanske økonomiske og valutari-

ske politik. Der skabes herved en form for misforhold mellem stormagten USA og den amerikanske økonomis tyngde på den ene side og på den anden side de virkninger, ofte af utilsigtet karakter, som blandt andet USA's dominerende stilling påfører verdensøkonomien som helhed.

Sammenhængen mellem den amerikanske betalingsbalance og dollarens rolle som reservevaluta hører hjemme i samme boldgade. Det forhold, at dollaren tjener som internationalt betalingsmiddel, gør, at USA ikke behøver at gribe ind ind over for betydelige underskud på den amerikanske betalingsbalance. Sådanne underskud finansieres gennem overdragelse af dollartilgodehavender til overskudslande, som disse lader indgå i deres valutareserve. Dette har givet USA en frihedsgrad i sin økonomiske politik, som de andre industrilande ikke er i besiddelse af. Der er blevet påpeget en hel række u hensigtsmæssige konsekvenser af dette system. Den vigtigste og mest seriøse er, at mængden af internationale betalingsmidler bliver en følge af underskuddet på den amerikanske betalingsbalance. Der er ingen grund til at se disse to forhold i sammenhæng, men alligevel indebærer systemet, at i en periode med underskud på den amerikanske betalingsbalance stiger mængden af internationale betalingsmidler kraftigt, fordi USA finansierer sine underskud gennem udpumpning af dollars i verdensøkonomien. Det internationale betalingssystem underkastes derved en tilfældig faktor og er ikke en følge af rationelle beslutninger truffet på grundlag af de problemer, som gør sig gældende.

Talmæssigt har der været tale om en stort set konstant, omend svagt faldende andel for dollars målt i forhold til den samlede internationale betalingsmængde. I begyndelsen af 1970'erne androg dollars 78 pct. af den samlede internationale likviditet (excl. guld). I 1982 var denne andel faldet til 70 pct., altså et meget lille fald i betragtning af de betydelige omvæltninger, verdensøkonomien har gennemløbet, og de behov for ændringer i form af et bedre og mere effektivt valutasytem, som har gjort sig gældende.⁴

Et omstridt punkt blandt økonomerne har været, i hvilket omfang den amerikanske økonomi er dynamisk, eller om der er tale om et betydeligt forfald i retning af aftagende konkurrenceevne og aftagende produktivitet. Gennem en længere årrække har USA investeret en lavere andel af sin samlede produktion end de øvrige industrilande. For tyve år siden var den amerikanske investeringsandel 17,4 pct. mod 20,2 pct. for samtlige industrilande. I 1981 var de tilsvarende tal 17,9 pct. og 21,2 pct.⁵ USA har således ikke ændret position i nævneværdigt omfang i forhold til gennemsnittet. Det er dog markant, at det navnlig er de ekspansive og dynamiske industrilande som Japan, Forbundsrepublikken Tyskland og til en vis grad Frankrig, som har haft en investeringsandel over gennemsnittet, medens det eneste af de større industrilande, som ligger på det amerikanske niveau eller endog lidt under, er Storbritannien. Der er selvsagt ingen tvivl om, at en lav investeringsandel på længere sigt forringer produktionsevnen. Det er indlysende. Problemet ved den type af internationale opgørelser er, at talmaterialet ikke altid er sammenligneligt. En række økonomer har bestridt de lave amerikanske tal under henvisning til, at prisstrukturen er forskellig mellem USA og Europa i den forstand, at investeringsgoder har en lavere relativ pris i USA. Dette fører til en statistisk set lavere investeringsandel i USA, medens der i realiteten er

tale om en andel på stort set samme niveau som i Europa.

Der synes at være nogen støtte for skepsis over for at tage en lav investeringsandel i USA som udtryk for aftagende dynamik. Det kommer blandt andet til udtryk ved, at den økonomiske vækstrate i USA gennem de sidste tyve år nok har ligget noget, men ikke meget under gennemsnittet for industrilandegruppen som helhed (3,4 pct. mod 3,95 pct.). USA ligger under gennemsnittet, men det er ikke unaturligt for det land, der har den højeste nationalindkomst pr. indbygger.

Produktivitetsudviklingen i USA inden for industrien ligger noget, men ikke væsentligt under Vesteuropa. I perioden under højkonjunktoren fra 1960 til 1973 var den årlige produktivitetstigning i Vesteuropa 5,3 pct. mod 3,3 pct. i USA. For seksårsperioden 1973-1979 var de tilsvarende tal 2,6 pct. mod 1,2 pct.⁶ Det er imidlertid mere interessant at grave dybere i materialet og se på de forskellige sektorer. En analyse baseret på, i hvilken grad der anvendes kapital i stedet for arbejdskraft, og i hvilket omfang der er tale om højt uddannet arbejdskraft, viser, at USA netop har sin styrke og dermed også den højeste produktivitet set i forhold til Vesteuropa inden for de sektorer, der er præget af megen kapital og megen uddannelse, medens den amerikanske produktivitet forringes kraftigt over for Europa, når anvendelsen af kapital formindskes.

Et element, der endnu ikke er slået igennem på produktivitetstallene, men understreger den tendens, der skitseres ovenfor, er brug af industrirobotter. USA og Japan er førende på dette område. Europæerne tror stadig, en fabrik skal se ud som ved århundredskiftet.

En analyse af den amerikanske handelsbalanceudvikling i de sidste femten år bekræfter, at USA øger sin tyngde inden for sektorer baseret på avanceret teknologi og taber andele inden for traditionelle industrisektorer, der konkurrerer på pris og anvender velkendt teknologi. Den amerikanske eksport steg med i alt 697 pct. fra 1965 til 1980. Den samlede landbrugseksport ligger noget, men ikke langt, under gennemsnittet. Det er imidlertid interessant, at eksporten af sojabønner, der efterhånden får stigende betydning som råvare i animalsk landbrug, er steget med 805 pct. Der er således tale om en amerikansk ekspansion på dette område. Inden for industrivareområdet er de sektorer, som har haft en stigning stort set på linie med den samlede eksport eller lige under gennemsnittet, helt klart præget af gammeldags teknologi. Eksempler herpå er lastbiler (425 pct.) og stålprodukter med stigning på 393 pct.

Derimod falder det i øjnene, at datamater og andet elektronisk udstyr er steget med ikke mindre end 2.932 pct. På samme måde tegner flyindustrien sig for en stor ekspansion med en fremgang på 1.627 pct. Den amerikanske import steg noget mere, nemlig med 1.024 pct., hvilket er en af grundene til, at den amerikanske betalingsbalance er blevet forringet i den pågældende periode. Ses der bort fra olieimport, som i flere henseender er atypisk og har en stigning på 3.460 pct., tegner der sig stort set det omvendte billede af eksportsiden, nemlig at den største importstigning falder inden for sektorer omfattende traditionel industri, der konkurrerer på prisen og anvender megen arbejdskraft.

Importen af transportudstyr, herunder biler, er steget med 2.362 pct., noget mere end dobbelt så stærk stigning som den samlede import. Beklædnings- og skotøjsindustrien er steget med noget mere end gennemsnittet, nemlig 1.217 pct.

Videnskabeligt udstyr, herunder måleinstrumenter og fotografiapparater, er steget med 1.391 pct.⁷ USA reducerer således gradvis sin andel af verdenshandelen for traditionelle industriprodukter, der konkurrerer på prisen. Derimod forøges den amerikanske eksport af varer med et højt teknologisk indhold, hvis konkurrenceevne bestemmes af ydeevne og ikke pris. Der er tale om en vekselvirkning mellem den nationale økonomiske udvikling i USA og den amerikanske deltagelse i den internationale arbejdsdeling. Det forhold, at USA er i stand til at producere varer i besiddelse af en ydeevne, der ikke kan leveres andetsteds fra, fører til en forøget efterspørgsel efter de amerikanske produkter og forøger dermed yderligere tilskyndelsen i USA til avanceret produktion. Denne bliver også billigere, idet det forudgående forsknings- og udviklingsarbejde kan dækkes ind gennem salg af en større mængdemæssig produktion. USA er således på dette område inde i en god cirkel.

Problemet for den amerikanske økonomi er selvsagt, at den arbejdskraft, der gradvis bliver til overs inden for de traditionelle industrisektorer, ikke umiddelbart kan anvendes til produktion af højt teknologisk udstyr. Der opstår derfor en kronisk arbejdsløshed inden for betydelige sektorer og regioner i USA, som kun vanskeligt eller slet ikke kan afskaffes – i hvert fald ikke inden for en kortere periode. Dette kommer blandt andet til udtryk ved, at fuld beskæftigelse i USA defineres som en arbejdsløshedsprocent på 5 à 6 pct.

For de øvrige industrilande, herunder i første række Vesteuropa og Japan, er den amerikanske dominans med hensyn til produktion og handel med teknologisk avancerede produkter et problem, der påkalder sig betydelig interesse. De øvrige industrilande kan ikke i længden acceptere, at USA overtager den lukrative del af industriproduktionen, medens de står tilbage med den mere byrdefulde del og en del, der i stigende grad udsættes for konkurrence fra nyindustrialiserede udviklingslandes side.

Det er ikke helt let at finde vejen ud af dette dilemma. En form for afskærmning mod import af teknologisk udstyr fra USA er ikke videre tiltrækkende, idet dette kan virke som en sovepude for europæisk industri. Endvidere udelukker det muligheden for at anvende de amerikanske produkter til fremstilling af andre varer og i det hele bruge dem som udgangspunkt for en europæisk produktion. En helt ukritisk brug af amerikanske produkter gør det til gengæld vanskeligt for en europæisk industri selv at gøre sig gældende på markedet. Ingen eller i hvert fald kun få virksomheder er i besiddelse af den nødvendige kapital til de forskningsmæssige gennembrud, der ligger bag en innovationsproces.

De fleste vesteuropæiske lande har valgt at yde betydelig statsstøtte til opbygning af et industripotential inden for de sektorer, der er behersket af avanceret teknologi. Nogle har forsøgt gennem et samarbejde med veletablerede amerikanske virksomheder at få adgang til disses viden. Dette kommer til udtryk i det betydelige amerikanske overskud for handel med licenser. Det samlede amerikanske overskud beløb sig i 1980 til godt og vel 5 mia. dollars, hvilket er et stort set uændret niveau i forhold til de foregående år.

For de øvrige større industrilande er det kun Storbritannien, der kan fremvise et overskud, og det er af meget ringe størrelsesorden. Samtlige andre industrilande har betydelige underskud. For Japan og Forbundsrepublikken Tyskland ligger

det i størrelsesordenen 700-800 mio. dollars, medens det er noget mindre i Frankrig og Italien.⁸ På samme måde som den internationale handel, indebærer de internationale investeringer en betydelig indflydelse på verdensøkonomiens udvikling og det økonomiske styrkeforhold mellem de vigtigste lande. Værdien af de samlede amerikanske direkte investeringer indtil 1980 kan beregnes til ca. 200 mia. dollars. Størstedelen heraf, nemlig ca. 140 mia. dollars, har fundet sted i Canada, Storbritannien og Forbundsrepublikken Tyskland. Europa tegner sig i alt for 42 pct. mod 21 pct. i Canada og 3 pct. i Japan. En analyse af de direkte investeringer efter sektor viser, at den egentlige fremstillingsindustri i de sidste femten år svagt har forøget sin andel, nemlig fra ca. 40 pct. til ca. 45 pct. Til gengæld er investeringerne i olieanlæg faldet.

Det mest interessante viser sig imidlertid for serviceydelser, idet der her har været en betydelig forøgelse af andelen, nemlig fra ca. 17 pct. til ca. 25 pct.⁹ Dette billede hænger sammen med den tendens, der aftegner sig for udviklingen i den nationale amerikanske økonomi, nemlig større betydning for sektoren serviceydelser på bekostning af industri og landbrug. Ved indgangen til 1980'erne står USA økonomisk stærkt. Der er ingen tegn på en mærkbar afsvækkelse af den amerikanske tyngde i verdensøkonomien for resten af dette århundrede. USA er førende inden for teknologisk avanceret industri. Japan æder sig nok ind på den amerikanske position, men der er stadig lang vej igen. Europa forsøger halvhjertet at skabe sig et potentiel inden for de førende sektorer, men bestræbelserne herpå bærer præg af den mangel på handlekraft, som efterhånden i betydelig udstrækning præger de fleste europæiske lande.

Den amerikanske økonomi vil fortsætte den strukturændring, der er i gang, hen imod serviceydelser og teknologisk avanceret industri på bekostning af traditionel industri. Det vil skabe et socialt problem for USA, som i første række vil afspejle sig i en arbejdsløshed blandt andet af strukturel karakter. Det kan derfor ikke udelukkes, at grænsen for den amerikanske økonomis ydeevne og tyngde i verdensøkonomien sættes af de sociale og samfundsmæssige problemer og ikke af den økonomiske og teknologiske formåen.

USA er det industriland, som er længst i retning af at tilpasse sig det post-industrielle samfund. De udviklingstendenser, der præger det amerikanske samfund og den amerikanske økonomi, kan således ventes også at gøre sig gældende for de vesteuropæiske industrilande, dog med en vis tidsmæssig forskydning.

1. *Trade and Development Report*, udsendt af United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), New York, 1982, p. 56.
2. UNCTAD 1982, *op.cit.*, p. 149.
3. UNCTAD 1982, *op.cit.*, p. 57.
4. *Annual Report*, udsendt af International Monetary Fund (IMF), Washington D.C., 1982, p. 65.

5. *Economic Outlook*, no. 32, udsendt af Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Paris, december 1982, p. 156.
6. UNCTAD 1982, op.cit., p. 60.
7. *Statistical Abstract of the United States 1981*, Washington D.C., 1982, tabel 1516-1517.
8. *Monatsberichte der Deutschen Bundesbank*, udsendt af Deutsche Bundesbank, Frankfurt a.M., juli 1982, p. 31.
9. *Recent International Direct Investment Trends*, udsendt af Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), Paris, 1981, pp. 103-106.